

Application of Citizen Participation Platforms in Smart Parliamentary Governance

Iman Akbari

Ph.D. in Public Administration, Researcher at the Research Center of the Islamic Consultative Assembly (Majlis), Tehran, Iran

Email: iman.akbari73@gmail.com

 0009-0008-0520-1510

Maryam Razmjou

PhD, Research Group, Culture and Communication Research Institute, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Email: maryamrazmjou93@gmail.com

Mohammadreza Esmaili Givi

Associate Professor of Public Administration, Faculty of Public Administration and Organizational Sciences, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: s.givi@ut.ac.ir

 0000-0002-9452-3616

Hossein Babaee Mojarrad

Assistant Professor, Islamic Management Department, Islamic Systems Research Center, Islamic Culture and Thought Research Center, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Email: h.babae64@gmail.com

 0000-0002-5832-1355

Seyed Mojtaba Shahr-Aeini

Ph.D. Candidate in Public Administration, University of Tehran, Researcher at the Research Center of the Islamic Consultative (Majlis), Tehran, Iran

Email: mojtabashahraini@ut.ac.ir

 0009-0000-1740-822X

Abstract

As the main legislative body of the country, the Islamic Consultative Assembly (Parliament of Iran) requires the adoption of modern approaches to enhance transparency, accountability, efficiency, and public participation. In this regard, public empowerment and smart governance serve as two complementary strategies that can pave the way for transforming the country's legislative system. This study aims to present a macro-level vision for the smart transformation of the Iranian Parliament, with a particular focus on citizen participation systems. The research was conducted using content analysis and focus group discussions. A total of 13 experts—including specialists in public policy, public administration, parliamentary studies, and smart governance, as well as managers and researchers from the Parliament Research Center and experts from the Parliament's Legal Affairs Department—participated in the focus group sessions. Participants were selected through purposive sampling, and the process continued until theoretical saturation was achieved. The findings indicate that by classifying citizen participation into three levels (awareness, consultation, and engagement) and five main domains (problem identification and prioritization, law drafting and formation, evaluation of legislation, monitoring implementation, and advocacy/representation enhancement), a clear operational model can be designed to achieve the intended transformation. For each level and domain, the study specifies proposed actions, required infrastructures, and institutional/organizational divisions of responsibility. Implementing this framework will enable systematic and maximum utilization of public and expert capacities in the legislative process, ultimately improving the efficiency and effectiveness of the Islamic Consultative Assembly.

Keywords: Smart governance, smart parliament, Islamic Consultative Assembly, public empowerment, participatory governance

Extended Abstract

Purpose

The Islamic Consultative Assembly, as the legislative body of the country, needs to utilize new approaches to increase transparency, accountability, efficiency, and public participation. In the era of rapid technological developments and increased public awareness, citizens' expectations of government institutions have undergone fundamental changes. Concepts such as transparency, accountability, participation, and productivity are no longer merely ideal goals, but have become serious and public demands. From this perspective, the use of new and data-driven technologies can, while realizing these expectations, pave the way for greater connection between institutions and the people. In this regard, "popularization" and "smartization" as two complementary strategies can pave the way for the transformation of the country's legislative system. The principal purpose of this study is therefore to identify the dimensions of making parliament smart from the perspective of citizen participation and to provide a model for the application of citizen participation systems in realizing popularization and smartization in the Islamic Consultative Assembly. To this end, the paper pursues three questions: what are the key dimensions and components of citizen participation in parliamentary governance; how can citizen participation be classified into levels and domains to enable an operational model; and what specific systems and institutional divisions of labor are required to implement smart parliamentary governance?

Design/methodology/approach

The present study was conducted based on the content analysis method and focus group meetings. This research was conducted with a qualitative approach and in the form of a combination of content analysis and focus groups. In the first step, in order to identify the dimensions, components, and indicators related to the topic, documentary content analysis was conducted on scientific sources, articles, and authoritative texts. This stage paved the way for the initial extraction of key concepts and the development of the proposed research framework. In the second step, the findings from the content analysis were discussed and evaluated in focus group meetings with the presence of experts and specialists in the field of study. In this stage, 13 experts and specialists in the fields of public policymaking, public administration, parliamentary studies, and smart government, as well as managers and researchers from the Majlis Research Center and experts from the Majlis Laws Office, participated in the focus group meetings. Participants were selected through purposive sampling, and the process continued until theoretical saturation was achieved.

Findings

The research findings indicate that by classifying citizen participation into three levels (awareness, consultation, and engagement) and five main domains (problem identification and prioritization, law drafting and formation, evaluation of legislation, monitoring implementation, and advocacy/representation enhancement), a clear operational model can be designed to achieve the intended transformation. The roadmap presented in this study shows that the combination of transparency systems, digital participation, and coherent institutional infrastructure can effectively strengthen the various

stages of citizen participation in parliament. From the problem-solving stage to the demand-making stage, each section, by utilizing technology and purposeful interaction with the public, not only increases the quality of legislation and oversight but also lays the foundation for the formation of a smart and popular parliament. For each level and domain, the study specifies proposed actions, required infrastructures, and institutional/organizational divisions of responsibility. The following systems are proposed to promote smart parliamentary governance based on the application of citizen participation systems: "Islamic Consultative Assembly Transparency System," "Participation System in Problem Identification," "Citizen Participation System in Legislation," "Public Communication System with Representatives," and "Integrated Public Oversight System."

Research limitations/implications

This study has several limitations, including: the lack of a previous operational plan and example in this specific domain, the difficulty of accessing and communicating with the parliament body, the complexity of the institutional mapping of actions within the framework of the executive bodies under the parliament, and the challenge of coordinating across multiple parliamentary institutions with distinct mandates. Accordingly, it is suggested that future research focus on implementing each of the proposed systems based on detailed implementation proposals, conducting pilot studies to test the feasibility and effectiveness of individual systems, evaluating the practical results obtained from initial deployments, and conducting comparative case studies examining similar citizen participation platforms in other national parliaments to identify best practices and lessons learned.

Practical implications

Building on the empirical findings, the study offers practical implications for the Islamic Consultative Assembly, parliamentary administrators, and technology policymakers. The main operational outcome of this roadmap is the transformation of the legislative process from a closed and limited state to a transparent, participatory, and data-driven system. In this model, for each level and area, the proposed measures, the required platforms, and the institutional and organizational division of labor based on the executive body and the subordinate bodies of the Islamic Consultative Assembly have been specified. The implementation of this framework will pave the way for maximum and systematic exploitation of popular and elite capacities in the legislative process. As a practical strategy, a "small and visible steps with quick impact" approach is proposed. The best starting point is the initial launch of the "Parliamentary Transparency System" based on existing law. This does not require the adoption of a new law, is relatively inexpensive, quickly gains public trust, and provides the necessary technical and cultural infrastructure for the implementation of subsequent more complex systems (such as participation in legislation or public oversight). Success in this first step will create domestic and public support to accelerate the implementation of other stages of the roadmap.

Social implications

The final consequences of this plan will be to improve the quality and legitimacy of laws, increase the accountability of representatives, strengthen public trust, and ultimately realize a smart and popular parliament whose decisions are based on collective wisdom and real data. This research also shows that general policies such as "popularization" and "smartization" are not only not incompatible but can also be mutually reinforcing. Smartization (through systems) provides the necessary platform for real, structured, and effective popularization. This research outlines the path to simultaneously achieving these two major goals. For citizens and civil society, this framework provides a real and structured opportunity to influence the legislative and oversight process from problem identification to implementation, and turns the right to participation from a slogan into action. For the government and the executive branch, by improving the quality and acceptability of laws, it facilitates more effective implementation of approvals and provides direct feedback from the community on the implementation of laws through a participatory monitoring mechanism.

Originality/value

The novelty of the paper lies in offering an operational and integrated roadmap for smart parliamentary governance based on citizen participation systems. In contrast to prior domestic studies, which have addressed transparency or digital governance in general terms without specific operational mechanisms for parliament, this research presents a new design by combining three elements: (1) a two-way conceptual framework combining the level of participation (awareness, consultation, engagement) with the areas of participation (the five stages of the policy cycle from problem identification to monitoring); (2) dedicated and related systems for each level and area, with precise functions; and (3) a transparent institutional division of labor, precisely determining responsibility for leadership and support between the internal institutions of the parliament (such as the Research Center, the Information Technology Center, and the Legal Affairs Office). The value of this work accrues to: the Islamic Consultative Assembly (providing a step-by-step implementation plan for realizing a smart and popular parliament); citizens and civil society (providing a real opportunity to influence the legislative process); researchers and policymakers (providing a native and scalable model for participatory digital governance); and the government and executive branch (facilitating more effective implementation of laws through participatory monitoring).

E-ISSN: 2588-6525 / Center for Strategic Research / The Scientific Journal of Strategy

Journal of "The Scientific Journal of Strategy" © 11 years by Center for Strategic research is licensed under CC BY 4.0

10.22034/rahbord.2026.559752.1878

کاربست سامانه‌های مشارکت شهروندی در حکمرانی هوشمند پارلمان

ایمان اکبری

دکتری مدیریت دولتی، پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ایران

Email: iman.akbari73@gmail.com

0009-0008-0520-1510

مریم رزمجو

دکتری تخصصی، گروه پژوهشی، پژوهشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی^(۵)، تهران، ایران

Email: maryamrazmjou93@gmail.com

محمدرضا اسمعیلی گیوی

دانشیار مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت دولتی و علوم سازمانی، دانشکده‌های مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: s.givi@ut.ac.ir

0000-0002-9452-3616

حسین بابایی مجرد

استادیار گروه مدیریت اسلامی پژوهشکده نظام‌های اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: h.babae64@gmail.com

0000-0002-5832-1355

سید مجتبی شهر آئینی

دانشجوی دکتری مدیریت دولتی دانشگاه تهران، پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ایران

Email: mojtabashahraini@ut.ac.ir

0009-0000-1740-822X

چکیده

مجلس شورای اسلامی به‌عنوان رکن قانون‌گذاری کشور، نیازمند بهره‌گیری از رویکردهای نوین برای افزایش شفافیت، پاسخ‌گویی، کارآمدی و مشارکت عمومی است. در این راستا، «مردمی‌سازی» و «هوشمندسازی» به‌عنوان دو راهبرد مکمل می‌توانند مسیر تحول نظام تقنینی کشور را هموار سازند. پژوهش حاضر با هدف ارائه کلان تصویر هوشمندسازی مجلس شورای اسلامی با تمرکز بر سامانه‌های مشارکت شهروندی، براساس روش تحلیل محتوا و جلسات گروه کانونی انجام شد. در این پژوهش، ۱۳ نفر از خبرگان و متخصصان حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی، مدیریت دولتی، مطالعات پارلمان و دولت هوشمند، مدیران و پژوهشگران مرکز پژوهش‌های مجلس و کارشناسان معاونت قوانین مجلس در جلسات گروه کانونی مشارکت کردند. افراد مذکور از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و فرایند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با تکیه بر تقسیم‌بندی سطوح مشارکت شهروندان به سه سطح (آگاه‌سازی، مشورت‌گیری، درگیرسازی) و نیز عرصه‌های مشارکت به پنج حوزه اصلی (مسئله‌یابی و اولویت‌بندی، تدوین و شکل‌گیری قوانین، ارزشیابی مصوبات، نظارت بر اجرای قوانین و مطالبه‌گری و تقویت کارکرد نمایندگی)، می‌توان الگوی عملیاتی روشنی برای تحقق تحول مورد نظر ترسیم کرد. در این الگو، برای هر سطح و عرصه، اقدامات پیشنهادی، بسترهای مورد نیاز و تقسیم کار نهادی و سازمانی مشخص شده است. اجرای این چهارچوب، زمینه‌ساز بهره‌برداری حداکثری و نظام‌مند از ظرفیت‌های مردمی و نخبگانی در فرایند قانون‌گذاری خواهد بود و در نهایت، به ارتقای کارآمدی و اثربخشی مجلس شورای اسلامی می‌انجامد.

کلیدواژه‌ها: هوشمندسازی، حکمرانی هوشمند، مجلس شورای اسلامی، مردمی‌سازی، حکمرانی مشارکتی

مقدمه و بیان مسئله

پارلمان‌ها به‌عنوان یکی از ارکان اصلی نظام حکمرانی، امروز با مسائل پیچیده‌ای مواجه هستند؛ از جمله ضرورت ایجاد محیط تصمیم‌گیری شفاف و پاسخ‌گو، تضمین مشارکت مؤثر شهروندان و ذی‌نفعان و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای ارتقای فرایند قانون‌گذاری و نظارت (Ruijter et al, 2023, p. 878). برای پاسخ به این چالش‌ها، پارلمان‌ها به سمت استفاده از فناوری‌های دیجیتال، داده‌های هوشمند و روش‌های نوآورانه در چهارچوب حکمرانی هوشمند حرکت کرده‌اند (Kaiser, 2024, p. 217). استفاده از ابزارهای هوشمند می‌تواند به بهبود مدیریت داده‌ها، پیش‌بینی روندهای اجتماعی و اقتصادی و تسهیل تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد کمک کند. همچنین، این فناوری‌ها امکان تعامل فعال‌تر با شهروندان، افزایش شفافیت عملکرد و ارتقای کارآمدی و اثربخشی فعالیت‌های پارلمانی را فراهم می‌کنند (Hossin et al, 2023, p. 2). پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که به‌کارگیری داده‌های بزرگ، هوش مصنوعی و تحلیل‌های پیش‌بینی‌کننده می‌تواند فرایندهای قانون‌گذاری و نظارتی را به‌صورت دقیق‌تر و پاسخگوتر هدایت کند و پایه‌ای برای حکمرانی نوین و مشارکتی ایجاد نماید (Almulhim & Yigitcanla, 2025).

در عصر تحولات شتابان فناورانه و افزایش آگاهی عمومی، انتظار شهروندان از نهادهای حکومتی دستخوش تغییرات بنیادینی شده است. مفاهیمی همچون شفافیت، پاسخ‌گویی، مشارکت‌پذیری و بهره‌وری دیگر صرفاً اهداف آرمانی نیستند، بلکه به مطالباتی جدی و عمومی تبدیل شده‌اند (Haesevoets et al, 2024, p. 712). از این منظر، استفاده از فناوری‌های نوین و داده‌محور می‌تواند هم‌زمان با تحقق این انتظارات، زمینه را برای پیوند بیشتر نهادها با مردم فراهم کند (Rasoulzadeh Aghdam et al, 2025, p. 2). در چنین فضایی، مفاهیم «مردمی‌سازی» و «هوشمندسازی» به‌عنوان دو رویکرد مکمل و تحول‌آفرین، جایگاهی کلیدی در اصلاح و ارتقای عملکرد نهادهای حاکمیتی، به‌ویژه مجلس شورای اسلامی یافته‌اند (نجفی‌رستاقی و عبدالحسین‌زاده، ۱۴۰۲: ۸). مجلس، به‌عنوان رکن قانون‌گذاری و تجلی اراده ملت، برای ایفای نقش مؤثر در پاسخ به نیازهای پیچیده و متنوع جامعه، ناگزیر است از ابزارهای نوین بهره‌گیرد و درعین‌حال، ارتباط مستمر و مؤثر خود را با مردم تقویت نماید (رداد، ۱۴۰۲: ۷).

مردمی‌سازی مجلس به معنای تقویت بعد ارتباطی این نهاد با جامعه، شنیدن صدای اقشار مختلف و فراهم آوردن زمینه مشارکت آگاهانه شهروندان در فرایند قانون‌گذاری و نظارت است. این رویکرد، با افزایش حس تعلق و اعتماد عمومی نسبت

به مجلس، زمینه را برای پذیرش بهتر تصمیمات و سیاست‌های قانونی فراهم می‌آورد (اخوان نیلچی و همکاران، ۱۴۰۳: ۸). در کنار این رویکرد مردمی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناورانه نیز می‌تواند کارآمدی مجلس را به‌طور چشمگیری ارتقا دهد. این ظرفیت‌های فناورانه زمانی اثرگذاری واقعی پیدا می‌کنند که با جایگاه راهبردی و حیاتی مجلس در نظام جمهوری اسلامی پیوند خورده و هم‌زمان با رویکرد مردمی‌سازی، بستری برای حکمرانی شفاف، مشارکتی و پاسخ‌گو ایجاد کنند (ترابی و اقبال، ۱۴۰۳: ۱۲). به این ترتیب، تلفیق مردمی‌سازی و هوشمندسازی نه‌تنها موجب ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری و نظارت مجلس می‌شود، بلکه توان آن را در مدیریت چالش‌های پیچیده جامعه و پاسخ به انتظارات متنوع مردم تقویت می‌کند (Fitsilis & Mikros, 2024, p. 2).

به‌طورکلی، تحولات فناورانه و اجتماعی روز، الزامات جدیدی را پیش روی ساختارهای سنتی حکمرانی و قانون‌گذاری قرار داده و ضرورت بازنگری در فرایندهای مجلس شورای اسلامی را بیش از پیش آشکار کرده است. بررسی تجارب داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهد که ترکیب هوشمندانه رویکردهای مردمی و فناورانه می‌تواند الگویی نوین برای حکمرانی کارآمد، پاسخ‌گو و متکی بر شواهد فراهم آورد. فراهم‌سازی سازوکارهایی برای مشارکت آگاهانه شهروندان، طراحی سامانه‌های شفاف‌سازی و تعامل دوسویه و بهره‌گیری از ظرفیت نخبگان، می‌تواند موجب بلوغ تدریجی جامعه در مواجهه با مسائل ملی و افزایش مشروعیت و مقبولیت تصمیمات قانونی شود. قانون «شفافیت قوای سه‌گانه و دستگاه‌های اجرایی» و حرکت به سمت پارلمان هوشمند، نمونه‌هایی از بسترسازی برای این تحول هستند که با تقویت حکمرانی مردمی و فناورانه، به بهبود سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی کمک می‌کنند. به این ترتیب، ترکیب رویکرد مردمی و فناورانه مسیر حرکت مجلس شورای اسلامی را به سمت نهادهای حکمرانی هوشمند، پاسخ‌گو و مشارکتی مشخص می‌سازد و زمینه تحقق آرمان‌های مردم‌سالاری دینی و اصول بنیادین جمهوری اسلامی ایران را فراهم می‌آورد. درواقع، آینده قانون‌گذاری کشور در گرو نهادهایی است که توان شنیدن صدای مردم و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین را به‌طور هم‌زمان داشته باشند و با طراحی سازوکارهای هوشمند مشارکت و شفافیت، مجلس را به نهادی کارآمد، مشروع و قابل اعتماد برای جامعه تبدیل کنند. در همین راستا، پژوهش حاضر با بررسی دقیق پیشینه‌ها، تجارب موفق بین‌المللی و قوانین موجود، نقشه راهی جامع و عملیاتی برای مردمی‌سازی و هوشمندسازی مجلس ارائه می‌کند که می‌تواند مبنای حرکت مستمر و هدفمند نهاد قانون‌گذاری به‌سوی حکمرانی نوین و مشارکتی باشد.

۱. پیشینه پژوهش

در این بخش به صورت خلاصه، پیشینه پژوهشی مرتبط با هوشمندسازی و مردمی‌سازی مجلس شورای اسلامی تشریح و تبیین می‌شود که خروجی نهایی آن در جدول (۱)، ارائه شده است.

جدول ۱: خلاصه پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده	عنوان پژوهش	خلاصه نکات
۱	عبدالاحد و همکاران (۱۳۹۸)	آسیب‌شناسی نظام قانون‌گذاری جمهوری اسلامی ایران (ویرایش دوم)	- عدم شفافیت اطلاع‌رسانی از طرح‌ها و لوایح به جامعه ذی‌نفعان؛ - فقدان نظام کارآمد مسئله‌شناسی و اولویت‌سنجی؛ - یکسان‌انگاری وضعیت تمام نقاط کشور؛ - عدم استفاده صحیح از ظرفیت نخبگانی؛ - ضعف تعامل سازنده با نهادهای مرتبط؛ - نبود نظام نظارتی دقیق جهت نظارت بر عملکرد نمایندگان.
۲	میرباقری و عبدی (۱۴۰۱)	مفهوم‌شناسی حکمرانی مشارکتی	- پیشنهاد به کارگیری حکمرانی مشارکتی در محیط‌های پیچیده و سیاسی؛ - پیشنهاد تهیه برنامه‌هایی جهت فرهنگ‌سازی و تقویت مشارکت‌های مردمی؛ - طراحی سامانه‌های کمک‌کننده در حکمرانی مشارکتی؛ - ایجاد سازوکارهای تسهیل‌کننده تصمیم‌گیری جمعی.
۳	یوسفی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۱)	الگوی تحقق و پیاده سازی پارلمان باز مبتنی بر بیانیه شفافیت پارلمانی	- بیان دستاوردهای پارلمان باز و شفافیت پارلمانی؛ - پیشنهاد مشارکت شهروندان در نگارش پیش‌نویس قانون؛ - انتشار سوابق جلسات عمومی و گزارش‌های پارلمان؛ - اطمینان از وجود قابلیت استفاده از فناوری اطلاعات و شبکه‌سازی اطلاعات.
۴	نجفی‌رستاقی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲)	چالش‌ها و راهکارهای تحقق حکمرانی هوشمند در کشور و ارائه توصیه‌های	- حکمرانی هوشمند تلاش دولت‌ها برای مقابله با محیط‌های پیچیده و نامطمئن؛ - پیشنهاد تصویرپردازی دقیق از مجلس هوشمند و مسیرهای دستیابی به آن؛

ردیف	نویسنده	عنوان پژوهش	خلاصه نکات
		سیاستی برای مجلس شورای اسلامی	- پیشنهاد تبدیل پارلمان مجازی ایرانیان به «پلتفرم تعامل جامعه مدنی» با قانون‌گذاران.
۵	میرزاپور و محمودی (۱۴۰۲)	توسعه فناوری‌های اطلاعاتی در جهت دموکراسی مستقیم	رؤیایردازی خطرناک: پلتفرمی کردن کامل دولت با تکیه بر دموکراسی مستقیم و فناوری، نادیده گرفتن واقعیت‌های حاکمیت است.
۶	محمدی‌هارونی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲)	خط‌مشی‌گذاری هوشمند، رویکردی نوین برای کارآمدسازی نظام تصمیم‌گیری و قانون‌گذاری کشور	- خط‌مشی‌گذاری هوشمند: رویکردی جامع برای طراحی تا اجرای برنامه‌ها؛ - پیشنهاد همکاری هدفمند میان سیاست‌گذاران و پژوهشگران؛ - هوشمندسازی نظارت از طریق ایجاد چرخه بازخورد قانون‌گذاری و اجرا.
۷	اسماعیل‌پور (۱۴۰۲)	درآمدی بر حکمرانی مردمی	- توانمندسازی ساختارمند مردم برای مشارکت مؤثر در خط‌مشی‌گذاری؛ - بهره‌گیری از فناوری برای شفافیت و تقویت حکمرانی مردمی.
۸	ردادی (۱۴۰۲)	واکاوی موضوع امید و امکان‌های تولید آن؛ با تأکید بر ظرفیت‌های ارتقای مشارکت‌های عمومی در مجلس شورای اسلامی	- مشارکت عمومی در قانون‌گذاری، عامل تقویت امید اجتماعی؛ - پیشنهادهایی چون همه‌پرسی وتوی مردمی، پیشنهاد و عریضه برای ارتقای مشارکت قانون‌گذاری.
۹	زمانی و مکارم (۱۴۰۲)	مطالعه تطبیقی شیوه‌های مشارکت عمومی در فرایند قانون‌گذاری و پیشنهادهایی برای مجلس شورای اسلامی	شیوه‌های مشارکت در پارلمان‌های دنیا: - طومار و استماع عمومی؛ - اظهارنظر درباره طرح و لوایح؛ - به رسمیت شناختن لابی‌ها و امکان ثبت برخط لابی؛ - مشارکت تعاملی؛ - ایجاد گروه‌های فراحزبی یا مطالعاتی و سازمان‌دهی اعتراضات.
۱۰	اخوان نیلچی و همکاران (۱۴۰۳)	شناسایی و تحلیل پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده حکمرانی مشارکتی در ایران و سناریوهای پیش رو	- مشارکت فعال شهروندان مشروعیت تصمیم‌گیری‌ها را افزایش می‌دهد؛ - تلفیق ظرفیت مردم و نخبگان موجب تصمیم‌سازی علمی و کاهش سطحی‌نگری می‌شود؛

ردیف	نویسنده	عنوان پژوهش	خلاصه نکات
			- فناوری‌های نوین (هوش مصنوعی، داده‌کاوی، داشبوردهای دیجیتال) شفافیت و کارآمدی مجلس را ارتقا می‌دهد؛ - ترکیب مشارکت مردم و فناوری، مسیر شکل‌گیری «پارلمان هوشمند مردمی» را هموار می‌کند؛ - طراحی سازوکارهای مشارکتی باید با تحلیل‌های کارشناسانه و منافع ملی هم‌سو باشد.
۱۱	ترابی و اقبال (۱۴۰۳)	ارائه مدل حاکمیت هوش مصنوعی برای حکمرانی دولت در جمهوری اسلامی ایران	- کمبود زیرساخت‌ها برای پیاده‌سازی فناوری‌های پیشرفته؛ - ضعف اعتماد و پذیرش سیستم‌های دیجیتال، ضرورت آموزش و ارتقای مشارکت فعال مردم؛ - نبود کارشناسان حرفه‌ای در زمینه هوش مصنوعی، یادگیری ماشین و مدیریت خدمات دولتی؛ - نبود چهارچوب و شاخص‌های استاندارد برای نظارت و ارزیابی عملکرد سامانه‌های هوشمند؛ - عدم سازگاری قوانین و سیاست‌های فعلی با رشد سریع فناوری.
۱۲	میکروس و فون لاک (۲۰۲۴)	ادغام استراتژیک هوش مصنوعی در فرایندهای پارلمانی	- ادغام هوش مصنوعی در پارلمان‌ها مستلزم تدوین یک راهبرد جامع شامل پژوهش، آموزش، اجرا و حکمرانی است؛ - اجرای سریع ابزارهای آماده هوش مصنوعی (مانند گفتار به متن، تحلیل احساسات و تجسم داده‌ها) می‌تواند ارزش فوری ایجاد کرده و زمینه‌ساز توسعه‌های پیچیده‌تر باشد؛ - موفقیت ادغام هوش مصنوعی نیازمند همکاری میان دولت، بخش خصوصی و دانشگاه‌ها است؛ - ایجاد سازوکارهای ارزیابی و بهبود مستمر برای اصلاح و ارتقای سامانه‌های مبتنی بر هوش مصنوعی ضروری است.
۱۳	رویچر و همکاران (۲۰۲۳)	جعبه ابزار حکمرانی هوشمند: یک مرور نظام‌مند ادبیات	- کمبود ابزارهای ساده و کاربردی؛ ابزارهای موجود بیشتر رسمی و پیچیده‌اند.

ردیف	نویسنده	عنوان پژوهش	خلاصه نکات
			- تمرکز ابزارها بر فرایند، مدل‌های اجرایی و ساختار، ضعف در زمینه، فناوری و نتایج؛ - نبود ابزار کافی برای شناسایی زمینه، ذی‌نفعان و پشتیبانی مدیریتی و سیاسی؛ - شکاف میان پژوهش علمی و عمل؛ - توسعه ابزارهای نوین برای پشتیبانی مدیریتی، سیاسی و سنجش نتایج.
۱۴	حسین و همکاران (۲۰۲۳)	تصمیم‌گیری سیاست‌گذاری عمومی مبتنی بر داده‌های کلان: گذار به سمت حکمرانی هوشمند	- داده‌های کلان و تحلیل آن‌ها امکان تصمیم‌گیری دقیق، سریع و مبتنی بر شواهد در سیاست‌گذاری عمومی را فراهم می‌کنند؛ - توانایی تصمیم‌گیری در زمان واقعی و بازخورد مستمر موجب افزایش کارآمدی و اصلاح سریع سیاست‌ها می‌شود؛ - استفاده از خرد جمعی، مشارکت شهروندان و شفافیت را ارتقا می‌دهد.

۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۱. حکمرانی هوشمند

امروزه تصور یک نهاد دولتی بدون داشتن وبسایت، نشانی ایمیل، ثبت‌نام در شبکه‌های اجتماعی و غیره دشوار است؛ در بسیاری از کشورهای جهان، روش‌های مختلفی برای ابراز نظر به‌صورت الکترونیکی به‌کار گرفته می‌شود. به‌واسطه حکمرانی هوشمند است که جامعه و دولت به‌تدریج به سطح جدیدی از «ارتباطات» وارد می‌شوند: فرایندهای بوروکراتیک معمول مانند مراجعه حضوری به دستگاه‌های دولتی، مستندسازی کاغذی، روندهای طولانی و رسمی، رسیدگی‌های طولانی به درخواست‌های شهروندان و تصمیم‌گیری‌ها جای خود را به فرایندی مؤثر برای اتخاذ تصمیم و پاسخ‌گویی افراد مشخص می‌دهد. در نتیجه، سیاست‌های دولت به‌تدریج شفاف‌تر و در دسترس‌تر برای جامعه می‌شود و امکان مشارکت فعالانه جامعه در سیاست‌ها و فرایندهای جهانی‌شدن فراهم می‌گردد (Storozhenko, 2023, p. 34).

هوشمندی شامل سه فعالیت اساسی است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴):

♦ گردآوری اطلاعات؛

♦ تحلیل و پردازش اطلاعات؛

♦ ارائه محصول پردازش یافته به‌عنوان هوشمندی به مسئولان برای انجام اقدامات ویژه.

مفهوم «حکمرانی هوشمند» ریشه در روندهایی دارد که در دهه‌های پایانی قرن بیستم، نظیر توسعه جوامع هوشمند، شهرهای هوشمند و رشد هوشمند پدیدار شدند (Maulana et al, 2023, p. 2). این نوع حکمرانی با تکیه بر نوآوری‌های فناورانه، تغییراتی بنیادین در سازوکارهای حکمرانی اجتماعی به وجود می‌آورد. در این چهارچوب، حکمرانی تنها به بهره‌گیری از فناوری محدود نمی‌شود، بلکه به مدلی چندلایه با محوریت دولت ارتقا می‌یابد. هدف نهایی این رویکرد، دستیابی به سیستم‌های هوشمند، منسجم، پایدار و دارای مشارکت فراگیر است (Przybilowicz & Cunha, 2024, p. 2).

راهبرد ملی اصلاحات مدیریت عمومی، حکمرانی هوشمند را استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات برای بهبود تعامل و کیفیت نظام مدیریت عمومی، افزایش شفافیت و سهولت آن تعریف می‌کند که منجر به افزایش کارآمدی نهادهای عمومی می‌شود. امروزه به‌کارگیری دستاوردهای فناوری‌های دیجیتال در حوزه مدیریت عمومی به‌عنوان جزئی ضروری از توسعه دموکراسی هوشمند شناخته می‌شود و نوآوری‌های علمی، قانونی و کاربردی نشان‌دهنده توجه فزاینده دولت به گسترش دامنه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در بخش عمومی و شکل‌گیری جامعه شبکه‌ای به‌طور کلی است. ادغام مدیریت در فضای مجازی، زمینه‌های مساعدی را برای شکل‌گیری دموکراسی هوشمند به‌عنوان ادامه منطقی تحول فرایندهای اجتماعی-سیاسی در جامعه اطلاعاتی فراهم می‌آورد (Storozhenko, 2023, p. 100).

استفاده از فناوری‌های نوین، نوآوری، اینترنت اشیا و هوش مصنوعی به‌طور فزاینده‌ای در پیاده‌سازی حکمرانی هوشمند در سراسر جهان مشاهده می‌شود. هدف از به‌کارگیری حکمرانی هوشمند، ارتقای خدمات اداری و پشتیبانی از توسعه شهرها و کشورهای هوشمند است. در این چهارچوب، تمرکز بر پلتفرم‌های دیجیتال مبتنی بر نیازهای شهروندان و راه‌حل‌های نوآورانه‌ای است که به تخصیص منابع و ارتقای رفاه اجتماعی، افزایش شفافیت و تقویت مشارکت عمومی و خدمات دولتی کمک می‌کنند. این نوع از حکمرانی با بهره‌گیری از رویکردهای داده‌محور، فرایندهای دولتی را بهبود می‌بخشد و توسعه پایدار را ترویج می‌دهد (Kaiser, 2024, p. 217).

۲-۲. پلتفرم و دولت پلتفرمی

مفهوم «پلتفرم» در ابتدا ریشه در علوم رایانه و مهندسی نرم‌افزار داشت و به بستری اشاره می‌کرد که سایر برنامه‌ها یا خدمات می‌توانستند بر روی آن ساخته شوند؛ مانند سیستم‌عامل‌ها یا شبکه‌های ارتباطی. اما از دهه ۲۰۰۰ میلادی به بعد، با ظهور شرکت‌هایی چون گوگل، آمازون، فیسبوک و اپل، این مفهوم به معنایی گسترده‌تر در اقتصاد دیجیتال بدل شد. پلتفرم‌ها دیگر صرفاً ابزار فنی نبودند، بلکه به زیرساخت‌هایی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تبدیل شدند که کنش‌های کاربران، نهادها و حتی دولت‌ها را به هم پیوند می‌دادند (Törnberg, 2023, p. 2). در این بستر، پلتفرم‌ها نقش میانجی میان عرضه و تقاضا را ایفا کرده و با جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، الگوهای جدیدی از ارزش‌آفرینی و حکمرانی ایجاد کردند. این تحول موجب شد که پلتفرم‌ها از سطح فناوری به سطح نهادهای تنظیم‌گر و قدرتمند ارتقا یابند، تا جایی که برخی پژوهشگران از «اقتصاد پلتفرمی» و «جامعه پلتفرمی» سخن گفتند (Uysal, 2023, p. 142).

با گسترش منطق پلتفرمی در بخش خصوصی، دولت‌ها نیز به تدریج این الگو را در حکمرانی خود به کار گرفتند. اصطلاح «دولت پلتفرمی» یا گاهی «حکمرانی پلتفرمی» نخستین بار در دهه ۲۰۱۰ در سیاست‌گذاری‌های دیجیتال بریتانیا و اتحادیه اروپا مطرح شد و به مدلی از دولت اشاره داشت که خدمات عمومی، تصمیم‌گیری و ارتباط با شهروندان را از طریق زیرساخت‌های داده‌محور و پلتفرمی سازمان می‌دهد (Harracá et al, 2023, p. 443). در این رویکرد، دولت همانند یک پلتفرم عمل می‌کند: داده‌ها را گردآوری می‌کند، ارتباط میان نهادها و شهروندان را تسهیل می‌نماید و از تحلیل الگوریتمی برای تصمیم‌سازی استفاده می‌کند. نمونه‌هایی از این الگو را می‌توان در پروژه‌های «Government as a Platform» در بریتانیا، سیستم‌های هوشمند شهری در سنگاپور و سیاست‌های داده‌محور استونی مشاهده کرد (Frapporti, 2024, p. 85). دولت پلتفرمی در ظاهر بر کارآمدی، شفافیت و شخصی‌سازی خدمات عمومی تأکید دارد، اما در لایه‌های عمیق‌تر، منطق کنترلی و نظارتی جدیدی را نیز تثبیت می‌کند (Cristofari & Gerbaudo, 2025, p. 5).

پژوهشگران انتقادی، به‌ویژه در چهارچوب «حکومت‌مندی دیجیتال» با الهام از اندیشه میشل فوکو، استدلال می‌کنند که دولت پلتفرمی تنها ابزار نوسازی اداری نیست، بلکه صورت‌بندی جدیدی از قدرت است که از طریق داده، الگوریتم و

زیرساخت، رفتار شهروندان را هدایت می‌کند. در این مدل، سوژه‌ها نه به‌عنوان افراد عقلانی، بلکه به‌عنوان حاملان داده و الگوهای رفتاری مورد پردازش قرار می‌گیرند (Damman et al, 2022, p. 4). این دگرگونی، مرز میان دولت و شرکت‌های فناوری را کمرنگ می‌کند و موجب شکل‌گیری نوعی هم‌زیستی میان منطق بازار و حکمرانی می‌شود. منتقدان هشدار می‌دهند که دولت پلتفرمی، در عین وعده شفافیت، می‌تواند به افزایش نظارت، کاهش حریم خصوصی و نابرابری داده‌ای بینجامد. باین‌حال، برخی نیز آن را فرصتی برای بازتعریف رابطه دولت و شهروند در عصر داده‌ها می‌دانند، جایی که تصمیم‌گیری عمومی نه از بالا به پایین، بلکه بر پایه جریان هوشمند داده‌ها و مشارکت دیجیتال شکل می‌گیرد (Silva et al, 2024, p. 4).

به‌طور کلی، پلتفرم و دولت پلتفرمی بازتاب دگرگونی عمیق در منطق قدرت، اقتصاد و حکمرانی در عصر دیجیتال‌اند. پلتفرم‌ها دیگر تنها ابزارهای فناورانه نیستند، بلکه به زیرساخت‌هایی تبدیل شده‌اند که شکل تولید، تعامل و کنترل اجتماعی را بازتعریف می‌کنند (Wirzburger, 2025, p. 2). دولت پلتفرمی با بهره‌گیری از داده، الگوریتم و اتصال‌پذیری، می‌کوشد حکمرانی را کارآمدتر و شفاف‌تر سازد، اما در عین‌حال، شیوه‌های تازه‌ای از نظارت، مدیریت و شکل‌دهی به رفتار شهروندان را نیز تثبیت می‌کند (Siapera & Farries, 2025, p. 6). فهم این پدیده نیازمند نگاهی انتقادی است که فراتر از کارکردهای فنی، به ابعاد سیاسی، اجتماعی و اخلاقی آن نیز توجه کند؛ چراکه دولت پلتفرمی نه صرفاً یک نوآوری اداری، بلکه نشانه‌ای از تحول در ماهیت قدرت و حکمرانی در دوران داده‌محور است (Magalhães, 2023, p. 528).

۲-۳. هوشمندسازی و مردمی‌سازی نظام قانون‌گذاری کشور

هوشمندسازی در پارلمان می‌تواند سه کلان کارکرد شامل: بهره‌مندی از ظرفیت تحلیل کلان‌داده‌ها و شواهدمحوری، تسریع و ارتقای کیفیت فرایندها و مردمی‌سازی و مشارکت را در حکمرانی داشته باشد (اتابکی و همکاران، ۱۴۰۴: ۷). این پژوهش بر هوشمندسازی مجلس با تأکید بر مردمی‌سازی و مشارکت عمومی، متمرکز است.

یکی از مهم‌ترین تحولات معاصر در حوزه سیاست‌گذاری عمومی و مدیریت دولتی، ظهور نوآوری‌هایی در حکمرانی مشارکتی است که هدف آن ارتقای کارآمدی و مشروعیت نهادهای عمومی و فرایندهای سیاست‌گذاری از طریق اشکال مختلف مشارکت و گفت‌وگوی عمومی است. مشارکت شهروندان اغلب به‌عنوان عنصر کلیدی

در تلاش‌ها برای بهبود کیفیت دموکراسی و سیاست‌های عمومی در «دورانی سرشار از عدم قطعیت» معرفی می‌شود و همچون پادزهری برای قطبی‌شدن و افول دموکراسی تلقی می‌گردد (Bussu et al, 2022, p. 134).

در نظام‌های حکمرانی نوین، مردمی‌سازی فرایند قانون‌گذاری به‌عنوان یکی از ارکان اصلی دموکراسی مشارکتی شناخته می‌شود. بهره‌گیری از سازوکارهای مشارکتی و گفت‌وگومحور در تدوین قوانین، زمینه را برای تبدیل شهروندان از مخاطبان صرف قانون به همکاران فعال در تولید و اصلاح آن فراهم می‌سازد. این مشارکت نه‌تنها کیفیت تصمیم‌گیری‌های تقنینی را ارتقا می‌دهد، بلکه باعث تقویت اعتماد متقابل میان مردم و نهادهای قانون‌گذار می‌شود (Manes-Rossi et al, 2023, p. 201).

در این راستا مفاهیمی مانند «خط‌مشی‌گذاری مشارکتی»^۱، «خط‌مشی‌گذاری باز»^۲، «خط‌مشی‌گذاری هوشمند»^۳، «جمع‌سپاری»^۴ خط‌مشی‌ها و «دولت پلتفرمی»^۵ در سالیان اخیر در ادبیات مدیریت دولتی توسعه‌یافته‌اند. خط‌مشی‌گذاری باز حاصل دولت باز است و باز بودن در این مبحث به دو منظور استفاده شده است. یکی شفافیت در خط‌مشی‌گذاری و دیگری مشارکت‌دادن جامعه در خط‌مشی‌گذاری (Meijer et al, 2012, p. 11). شفافیت، سریع‌ترین، کم‌هزینه‌ترین، ساده‌ترین، مبنایی‌ترین و قابل‌اعتمادترین سازوکار برای مبارزه با فساد هم در پیشگیری و هم کشف جرم افزایش مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی ارتقای شایسته‌سالاری مشارکت فعال و مؤثر مردمی کاهش هزینه و زمان و در نتیجه افزایش کارآمدی و سرمایه اجتماعی است (قلی‌پور و منصورزاده، ۱۴۰۱: ۱۴).

مشارکت‌دهی و بهره‌مندی از نظرات شهروندان در سایه پیشرفت‌های اخیر مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات و پردازش داده‌ها ممکن و قابل‌دستیابی شده است. مشارکت الکترونیکی شهروندان را قادر می‌سازد تا از طریق ابزارهای الکترونیکی بر خط‌مشی‌گذاری تأثیر بگذارند. دو نوع از محبوب‌ترین ابزارها برای تسهیل مشارکت شهروندان، رسانه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های اختصاصی مشارکت الکترونیکی هستند (Simonofski et al, 2021, p. 2). علاوه بر این، بهره‌مندی از ابزارهای نرم و هوشمند در خط‌مشی‌گذاری که زمینه‌ساز اعمال اراده غیرمستقیم حاکمیت بر شهروندان هستند

1. Participatory policy making
2. Open policy making
3. Smart policy making
4. Crowdsourcing
5. Platform government

و ایجاد زمینه شفافیت در حاکمیت و مشارکت‌دهی شهروندان در حل این مسائل را دوچندان کرده است (اکبری و همکاران، ۱۴۰۲: ۴).

به‌طور کلی، پارلمان به‌عنوان نهاد قانون‌گذار و نماینده اراده مردم در اداره کشور، نقش محوری در تحقق حکمرانی مردمی دارد. تحول مورد نظر در نظام قانون‌گذاری باید در راستای افزایش شفافیت عملکرد پارلمانی و تقویت نقش‌آفرینی شهروندان در تعیین سرنوشت خویش باشد؛ امری که خود زمینه‌ساز رشد آگاهی و بلوغ اجتماعی شهروندان خواهد بود. این تحول می‌تواند با بهره‌گیری از دیدگاه‌های متنوع و فراهم‌سازی بستر گفت‌وگوی جمعی میان مردم و نمایندگان، به تقویت مقبولیت و کارآمدی نظام حکمرانی کمک کرده، فرایند تصمیم‌گیری در موضوعات کلان و حساس را تسهیل و از بروز ناکارآمدی‌های احتمالی در عملکرد پارلمان جلوگیری کند.

در این راستا، می‌توان سه کارکرد کلیدی برای تحول پارلمانی در مسیر هوشمندسازی با تمرکز بر مردمی‌سازی، برشمرد:

۱. افزایش شفافیت و ارتقای آگاهی عمومی که نه‌تنها بستر رشد فکری شهروندان را فراهم می‌آورد، بلکه نقش مهمی در پیشگیری از فساد ایفا می‌کند.

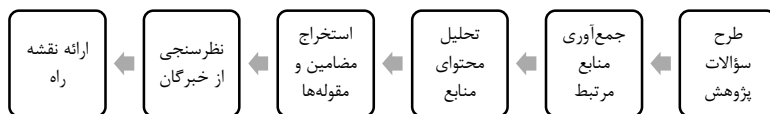
۲. دریافت مشورت و بازخورد از مردم در مراحل گوناگون قانون‌گذاری که موجب ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری‌ها و افزایش مقبولیت و اجرایی‌پذیری قوانین می‌شود.

۳. تقویت همکاری و مشارکت فعال شهروندان در فرایندهای تقنینی که به پرورش توانمندی‌های اجتماعی آن‌ها در عرصه عمومی منجر خواهد شد.

این سه بُعد در کنار یکدیگر، می‌توانند بسترساز تحول پارلمان به نهادهای پاسخ‌گو، شفاف و مشارکت‌پذیر در تراز حکمرانی هوشمند و مردمی باشند. از منظر زمان‌بندی اعمال اثر، می‌توان پیشنهادهای این چهارچوب را در سه مرحله «پیش از قانون‌گذاری»، «حین قانون‌گذاری» و «پس از قانون‌گذاری» دسته‌بندی کرد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و در قالب ترکیب تحلیل محتوا و گروه‌های کانونی انجام شده است. در گام نخست، به‌منظور شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مرتبط با موضوع، تحلیل محتوای اسنادی بر روی منابع علمی، مقالات و متون معتبر انجام گرفت. این مرحله زمینه‌ساز استخراج اولیه مفاهیم کلیدی و تدوین چهارچوب پیشنهادی پژوهش شد. در گام دوم، یافته‌های حاصل از تحلیل محتوا در جلسات گروه کانونی با حضور خبرگان و متخصصان حوزه مورد مطالعه مورد بحث و ارزیابی قرار گرفت. مراحل تحلیل داده‌ها و یافته‌های در شکل (۱) نشان داده شده است.

شکل ۱: مراحل تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

مشارکت‌کنندگان پژوهش در بخش گروه کانونی شامل اساتید دانشگاهی در حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی و مدیریت دولتی، پژوهشگران حوزه مطالعات پارلمان و دولت هوشمند، مدیران و پژوهشگران مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و کارشناسان معاونت قوانین مجلس بود. هدف از تشکیل این گروه، دستیابی به دیدگاه‌های متنوع و چندجانبه برای افزایش غنای داده‌ها و اعتبار نتایج پژوهش بود. انتخاب افراد براساس معیارهایی چون دانش تخصصی، تجربه اجرایی و توانایی ارائه تحلیل‌های جامع انجام گرفت و تلاش شد مشارکت‌کنندگان عاری از هرگونه تعصب یا نگرش منفی نسبت به سایر گروه‌های ذی‌نفع باشند تا داده‌های به‌دست‌آمده از کیفیت و دقت لازم برخوردار شود. برای شناسایی افراد مناسب از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و فرایند انتخاب تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. در نهایت، نمونه‌نهایی پژوهش شامل ۱۳ نفر از خبرگان و متخصصان بود که در جلسات گروه کانونی مشارکت کردند. در جدول (۱)، مشخصات افراد مشارکت‌کننده در پژوهش آورده شده است.

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

کد	جنسیت	سن	تحصیلات	سمت سازمانی
۱	مرد	۴۱	دکتری مدیریت دولتی	هیئت علمی دانشگاهی
۲	مرد	۴۰	دکتری مدیریت دولتی	هیئت علمی دانشگاهی
۳	مرد	۳۳	دکتری مدیریت دولتی	هیئت علمی پژوهشگاهی
۴	زن	۳۰	دانشجو دکتری مدیریت دولتی	پژوهشگر دولت هوشمند
۵	مرد	۳۱	دانشجو دکتری مدیریت دولتی	پژوهشگر مطالعات پارلمان
۶	مرد	۴۲	دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
۷	مرد	۴۲	دانشجو دکتری مدیریت دولتی	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
۸	مرد	۴۲	دانشجو دکتری مدیریت دولتی	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
۹	زن	۳۱	دکتری مهندسی صنایع	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
۱۰	مرد	۳۰	دانشجو دکتری مدیریت دولتی	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
۱۱	مرد	۴۵	کارشناسی ارشد مدیریت دولتی	کارشناس معاونت قوانین مجلس
۱۲	مرد	۴۲	کارشناسی ارشد حقوق	کارشناس معاونت قوانین مجلس
۱۳	مرد	۴۳	کارشناسی حقوق	کارشناس معاونت قوانین مجلس

در گروه کانونی، ابعاد چهارچوب پیشنهادی و سطوح و عرصه‌های مشارکت و تفکیک کارکردی بررسی و برای هر یک، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مرتبط مشخص گردید. در گام بعدی، چهارچوب اولیه در قالب یک جدول طراحی شد و خانه‌های آن با داده‌ها و نتایج حاصل از تحلیل محتوا و مباحث گروه کانونی پر گردید. در نهایت، در مرحله بازبینی و اجماع، چهارچوب طراحی شده مجدداً در گروه کانونی مطرح و پس از بحث و تبادل نظر میان خبرگان، اعتبارسنجی، اصلاح و نهایی‌سازی گردید. این رویکرد مرحله‌ای، ضمن افزایش دقت و اعتبار نتایج، امکان بهره‌گیری از نظر متخصصان و انطباق چهارچوب پیشنهادی با واقعیت‌های بومی را فراهم ساخته است.

۴. یافته‌های پژوهش

نتایج این پژوهش با بهره‌گیری از ترکیب تحلیل محتوا و گروه‌های کانونی تجزیه و تحلیل شده است. در جدول (۲)، یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای اسنادی و گروه کانونی ارائه شده است.

جدول ۲: نتایج حاصل از تحلیل محتوای اسنادی

مقوله اصلی	مقوله فرعی	منابع اسنادی	نظرات گروه کانونی
سطوح مشارکت شهروندی در حکمرانی هوشمند	شفافیت و آگاه‌سازی شهروندان	زمانی (۱۴۰۲)، ردادی (۱۴۰۲)، برنارتز و همکاران (۲۰۲۲)، آکربوم و کریگ (۲۰۲۲)	خبرگان تأکید کردند که «شفافیت» نه تنها رکن اساسی حکمرانی هوشمند است، بلکه پیش‌نیاز اعتماد عمومی محسوب می‌شود. آن‌ها معتقد بودند دسترسی آزاد به داده‌ها و اطلاعات پارلمانی، اطلاع‌رسانی منظم از روند بررسی طرح‌ها و لوایح و ایجاد پرتال‌های شفافیت می‌تواند زمینه مشارکت واقعی مردم را فراهم کند. در این میان، ارتقای سواد رسانه‌ای و دیجیتال شهروندان نیز به‌عنوان عامل مکمل مطرح شد تا مردم بتوانند از داده‌های منتشرشده بهره‌برداری مؤثر داشته باشند. این دیدگاه‌ها عملاً یافته‌های اسنادی را درباره نقش شفافیت در مشارکت شهروندی تأیید و تقویت می‌کند.
	مشورت‌گیری و دریافت بازخورد از شهروندان		اعضای گروه کانونی ضمن تأیید این مقوله، بر این باور بودند که مرحله مشورت‌گیری باید از حالت نمادین خارج و به فرایندی ساختاری تبدیل شود. آنان اذعان داشتند که ایجاد سامانه‌های دوسویه برای تبادل نظر با شهروندان و دریافت بازخوردهای مستمر، موجب افزایش کیفیت قانون‌گذاری می‌شود. خبرگان معتقد بودند که مجلس باید از فناوری‌های نوین برای تحلیل بازخوردهای مردمی استفاده کند تا نظرات جامعه به‌طور مستقیم در تصمیم‌سازی‌ها تأثیر بگذارد. این دیدگاه به‌روشنی یافته‌های متون علمی را مبنی بر ضرورت بهره‌گیری از فناوری برای تقویت فرایند مشورت‌گیری تأیید می‌کند.
	همکاری و درگیرسازی شهروندان		خبرگان تصریح کردند که درگیرسازی شهروندان در مراحل مختلف قانون‌گذاری باید از طریق ساختارهای نهادمند و قابل پیگیری انجام گیرد. آنان پیشنهاد دادند که

مقوله اصلی	مقوله فرعی	منابع اسنادی	نظرات گروه کانونی
			کمیسیون‌های مجلس بتوانند از طریق نهادهای واسطه، کارگروه‌های مردمی و مجامع تخصصی، نظرات اقشار مختلف جامعه را به‌صورت هدفمند دریافت کنند. به باور آنان، همکاری مؤثر مردم در سیاست‌گذاری‌های کلان زمانی محقق می‌شود که احساس کنند صدایشان در ساختار تصمیم‌گیری بازتاب دارد.
	توانمندسازی و تفویض تصمیم‌گیری به شهروندان		اعضای گروه کانونی بر اهمیت آموزش و توانمندسازی شهروندان پیش از تفویض اختیار تصمیم‌گیری تأکید داشتند. به گفته یکی از خبرگان: «تفویض تصمیم به مردم بدون افزایش توان تحلیلی و سواد سیاسی آن‌ها می‌تواند مشارکت را سطحی و احساسی کند». از همین‌رو، آنان توصیه کردند مجلس در کنار ایجاد بسترهای فناورانه، برنامه‌های آموزشی و فرهنگی برای تقویت مشارکت آگاهانه مردم طراحی کند.
ابعاد کارکردی ظرفیت‌ساز در حکمرانی هوشمند پارلمانی	هم‌گرایی و هماهنگی در سطح حاکمیت	زمانی (۱۴۰۲)، نجفی رستاقی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲)، معدنی (۱۴۰۱)، بایندر و همکاران (۲۰۲۳)، پارنتی و همکاران	نتایج گروه کانونی هم‌راستا با یافته‌های اسنادی نشان داد که بدون هماهنگی میان نهادهای حاکمیتی، توسعه حکمرانی هوشمند در مجلس امکان‌پذیر نیست. خبرگان تأکید کردند که باید ساختار ارتباطی مشخصی میان مجلس، دولت و سایر نهادهای نظارتی ایجاد شود تا از تداخل وظایف و موازی‌کاری جلوگیری گردد. آنان تصریح کردند که «هم‌گرایی نهادی» شرط تحقق اثربخش حکمرانی دیجیتال است و در صورت تحقق، موجب هم‌افزایی سیاست‌ها و افزایش اعتماد عمومی خواهد شد.
	تقسیم کار نهادی در بخش‌های مختلف مجلس	(۲۰۲۲)، لیم و ییتکانلار (۲۰۲۲)	خبرگان در این زمینه نیز بر ضرورت تعیین نقش‌ها و مسئولیت‌های دقیق هر کمیسیون در توسعه حکمرانی هوشمند تأکید کردند و پیشنهاد دادند که واحدی مستقل برای هماهنگی امور دیجیتال در مجلس ایجاد شود.

مقوله اصلی	مقوله فرعی	منابع اسنادی	نظرات گروه کانونی
	شورای اسلامی		از نظر آنان، تقسیم کار شفاف میان کمیسیون‌ها، از بروز دوباره‌کاری و اتلاف منابع جلوگیری خواهد کرد.
	تسهیل و تشویق مشارکت و تعامل با جامعه و شهروندان		یافته‌های گروه کانونی مؤید این بود که مجلس باید نقش تسهیل‌گرانه‌ای در تعامل با جامعه ایفا کند. خبرگان اعتقاد داشتند که ایجاد سازوکارهای انگیزشی، مانند امتیازدهی به مشارکت شهروندان یا انتشار گزارش‌های بازخورد عمومی، می‌تواند به نهادینه شدن فرهنگ مشارکت کمک کند. آنان بر این باور بودند که تقویت روحیه تعامل و پاسخ‌گویی در نمایندگان و نهادهای قانون‌گذار، مکمل اصلی سیاست‌های فناورانه در حکمرانی هوشمند است.
	تعیین وظایف و اقدامات لازم در راستای توسعه بستر حکمرانی هوشمند		مطابق یافته‌های اسنادی، خبرگان نیز بر لزوم تدوین یک «نقشه راه ملی برای حکمرانی هوشمند پارلمانی» تأکید داشتند. آنان بیان کردند که بدون برنامه عملیاتی و بودجه مشخص، اقدامات انجام شده پراکنده و ناپایدار خواهد بود. به باور ایشان، تعیین مسئولیت‌های نهادی و اختصاص منابع مالی پایدار می‌تواند توسعه زیرساخت‌های هوشمند را تسریع کند.
عرصه‌های مشارکت شهروندی در حکمرانی هوشمند پارلمانی	مسئله‌یابی و اولویت‌بندی	زمانی (۱۴۰۲)، محمدی هارونی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲)، پارتی و همکاران (۲۰۲۲)، اولیویرا و	اعضای گروه کانونی نتایج اسنادی را درباره اهمیت مسئله‌یابی مردمی کاملاً تأیید کردند. به باور آنان، مجلس باید بستری برای طرح مسائل عمومی از سوی مردم فراهم کند و از طریق الگوریتم‌های تحلیلی، اولویت‌بندی آن‌ها را انجام دهد. آنان تصریح کردند که بازخورد به شهروندان درباره سرنوشت مسائل مطرح شده، شرط لازم برای حفظ اعتماد و استمرار مشارکت است.

مقوله اصلی	مقوله فرعی	منابع اسنادی	نظرات گروه کانونی
	صورت‌بندی و شکل‌گیری قوانین	گارسیا (۲۰۱۹)	خبرگان در راستای تأیید این مقوله بر این باور بودند که قانون‌گذاری باید فرایندی باز و تعاملی باشد. به گفته آنان، استفاده از پلتفرم‌های دیجیتال برای دعوت عمومی به اظهار نظر درباره پیش‌نویس قوانین، موجب افزایش مشروعیت اجتماعی مصوبات خواهد شد.
	ارزیابی مصوبات		اعضای گروه کانونی اذعان داشتند که مرحله ارزیابی مصوبات در کشور مغفول مانده و باید سامانه‌ای برای دریافت نظر شهروندان درباره اثرگذاری قوانین طراحی شود. این دیدگاه دقیقاً در امتداد یافته‌های اسنادی است که بر ضرورت تقویت حلقه بازخورد در چرخه قانون‌گذاری تأکید داشتند.
	نظارت و ارزیابی اجرای قوانین		خبرگان نیز همانند نتایج اسنادی، ایجاد «رصدخانه قانون» را اقدامی کلیدی دانستند. آنان معتقد بودند که مردم باید بتوانند از طریق ابزارهای دیجیتال، اجرای مصوبات را رصد کنند و تخلفات احتمالی را گزارش دهند. به باور آنان، چنین نظارتی موجب افزایش پاسخ‌گویی و کارآمدی مجلس می‌شود.
	مطالبه‌گری و تقویت کارکرد نمایندگی		یافته‌های گروه کانونی در تأیید کامل منابع اسنادی نشان داد که مجلس باید با بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی جدید، امکان ارتباط مستقیم و شفاف میان نمایندگان و شهروندان را فراهم سازد. به گفته یکی از اعضا: «نماینده‌ای که در فضای دیجیتال پاسخ‌گو باشد، در فضای واقعی هم مسئولانه‌تر عمل می‌کند».
بسترهای تحقق مشارکت عمومی در حکمرانی هوشمند	طراحی سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی	محمدی هارونی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲)، رویجر و همکاران	خبرگان طراحی پرتال جامع شفافیت مجلس را گامی ضروری برای تحقق حکمرانی باز دانستند و تأکید کردند که داده‌ها باید به‌صورت باز، به‌روز و قابل استفاده برای پژوهشگران و شهروندان منتشر شوند.

مقوله اصلی	مقوله فرعی	منابع اسنادی	نظرات گروه کانونی
	طراحی سامانه مشارکت در مسئله‌یابی	(۲۰۲۳)، فینی و ولش (۲۰۱۲)	گروه کانونی معتقد بود این سامانه می‌تواند پل ارتباطی میان مردم و نمایندگان باشد. آنان تأکید داشتند که چنین بستری باید قابلیت تحلیل خودکار موضوعات پرتکرار و تبدیل آن‌ها به پیشنهادها و قانون‌گذاری را داشته باشد؛ نکته‌ای که یافته‌های اسنادی نیز به صراحت بر آن تأکید داشتند.
	طراحی سامانه مشارکت شهروند در قانون‌گذاری		خبرگان طراحی سامانه قانون‌گذاری باز را از اولویت‌های مجلس آینده دانستند. آنان افزودند که چنین پلتفرمی می‌تواند موجب افزایش حس مالکیت عمومی نسبت به قوانین شود.
	طراحی رصدخانه قانون		دیدگاه خبرگان دقیقاً در امتداد نتایج اسنادی بود. آنان رصدخانه قانون را ابزاری برای نظارت مردمی و افزایش شفافیت عملکرد مجلس معرفی کردند.
	طراحی سامانه ارتباط مردمی با نمایندگان		اعضای گروه کانونی تأکید داشتند که ایجاد پلتفرم رسمی برای ارتباط دوسویه مردم و نمایندگان، شرط تحقق پاسخ‌گویی در حکمرانی هوشمند است و یافته‌های اسنادی را در این زمینه کاملاً تأیید کردند.
	طراحی سامانه نظارت عمومی یکپارچه مردمی		دیدگاه خبرگان در تأیید نهایی یافته‌های اسنادی بر این نکته استوار بود که سامانه‌های متعدد نظارتی باید در یک چهارچوب ملی یکپارچه شوند تا فرایند نظارت ساده، شفاف و مؤثر گردد.

به‌منظور تسهیل در قابلیت اجرای چهارچوب پیشنهادی هوشمندسازی مجلس با تأکید بر مردمی‌سازی، جزئیات اجرایی هریک از پیشنهادها براساس سطوح و عرصه‌های مشارکت شهروندی به‌صورت دقیق و شفاف تبیین شد. در همین راستا، با تشکیل گروه کانونی و برگزاری جلسات بحث و تبادل نظر پیرامون جنبه‌های اجرایی

چهارچوب، تفکیکی سه‌گانه میان اقدامات لازم، بسترهای مناسب برای اجرای آن‌ها و تقسیم وظایف نهادی و سازمانی مرتبط با هر سطح و عرصه مشارکت انجام پذیرفت. این تفکیک، نقش مهمی در تبیین مسیر اجرایی، امکان‌سنجی اقدامات و تسهیل فرایند پیاده‌سازی چهارچوب پیشنهادی ایفا می‌کند. براساس مباحث مطرح شده در گروه قانونی و پس از نهایی‌سازی ابعاد چهارچوب با اتکا بر مرور ادبیات نظری و یافته‌های اسنادی، نقشه راه کلی مردمی‌سازی و هوشمندسازی مجلس شورای اسلامی تدوین گردید. در ادامه، هر یک از سلول‌های این چهارچوب در جلسه دوم گروه قانونی خبرگان براساس دیدگاه‌ها و اجماع شرکت‌کنندگان تکمیل شد.

لازم به ذکر است که در این چهارچوب، به تشخیص خبرگان گروه قانونی، دو عرصه «مسئله‌یابی» و «اولویت‌بندی» به‌دلیل شباهت و هم‌پوشانی در سطح اجرا، در یک بخش مشترک ادغام شده‌اند. جدول (۳)، چهارچوب نهایی و تکمیل‌شده نقشه راه مردمی‌سازی و هوشمندسازی مجلس شورای اسلامی را نشان می‌دهد.

جدول ۳: نقشه راه مردمی‌سازی و هوشمندسازی مجلس

وظیفه نمایندگی	تقنین	نظارت	امور نمایندگی
عرصه مشارکت سطح مشارکت	مسئله‌یابی و اولویت‌بندی	صورت‌بندی و شکل‌گیری قوانین	مطالبه‌گری و تقویت کارکرد نمایندگی
شفافیت و آگاه‌سازی شهروندان	اقدامات	ارائه جزئیات طرح یا لایحه در دست بررسی	ارائه جزئیات عملکرد نماینده در مجلس
	بستر پیشنهادی	سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی	سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی

وظیفه نمایندگی	تقنین	نظارت	امور نمایندگی
مشورت‌گیری و دریافت بازخورد از شهروندان	تقسیم کار نهادی	مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه با همکاری معاونت قوانین	مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه
	اقدامات	کشف مشکلات و ارائه مسائل مدنظر به شهروندان و درخواست اولویت‌بندی	پیگیری برخط مکاتبات و درخواست ملاقات با نماینده
	بستر پیشنهادی	سامانه مشارکت در قانون‌گذاری (مشق) / زیرسامانه جمع‌سپاری پیش نویس	سامانه ارتباطات مردمی نمایندگان
	تقسیم کار نهادی	مرکز پژوهش‌ها با همکاری مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه و معاونت قوانین	مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه با همکاری دفاتر تخصصی نمایندگان

وظیفه نمایندگی	تقنین	نظارت	امور نمایندگی
همکاری و درگیرسازی شهروندان	اقدامات	دریافت مسائل پیشنهادی از سمت شهروندان و اولویت‌بندی توسط ایشان	دریافت گزارشات نظارتی از شهروندان
	بستر پیشنهادی	سامانه مشارکت در مسئله‌یابی/ زیر سامانه مسئله‌یابی در حوزه تقنین	سامانه نظارت عمومی یکپارچه مجلس (نعیم) / آمبودزمان
	تقسیم کار نهادی	مرکز پژوهش ها با همکاری مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه	مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه با همکاری دفتر تخصصی نمایندگان و مرکز پژوهش‌های مجلس

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

پژوهش حاضر با هدف ارائه کلان تصویر هوشمندسازی مجلس شورای اسلامی با تمرکز بر سامانه‌های مشارکت شهروندی انجام شد. این نقشه راه براساس تقسیم‌بندی سطوح مشارکت شهروندان به سه سطح آگاه‌سازی، مشورت‌گیری و درگیرسازی و همچنین عرصه‌های مشارکت شهروندان به پنج حوزه شامل مسئله‌یابی و اولویت‌بندی، تدوین و شکل‌گیری قوانین، ارزیابی مصوبات، نظارت و ارزیابی قوانین و مطالبه‌گری و تقویت

کارکرد نمایندگی طراحی شده است. در هر سطح و عرصه، اقدامات لازم، بستر پیشنهادی برای انجام این اقدامات و تقسیم کار نهادی و سازمانی مرتبط با به‌کارگیری این بستر مشخص شده است.

در این راستا، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که مسئله‌یابی و اولویت‌بندی به‌عنوان مراحل درهم‌تنیده چرخه سیاست‌گذاری، نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی به فرایند قانون‌گذاری دارند و مشارکت ناکافی شهروندان و نخبگان می‌تواند منجر به شناسایی ناقص مسائل و خطای نوع سوم سیاست‌گذاری شود. این نتایج با مطالعات میرباقری و عبدی (۱۴۰۱) و عبدالاحد و همکاران (۱۳۹۸) هم‌راستا است که به فقدان نظام کارآمد مسئله‌شناسی و اولویت‌سنجی و ضرورت بهره‌گیری از حکمرانی مشارکتی و فرهنگ‌سازی برای تقویت مشارکت‌های مردمی اشاره کرده‌اند. پژوهش حاضر، با تأکید بر ضرورت ایجاد زیرساخت‌های شفافیت، سامانه‌های اولویت‌بندی مسائل و درگیرسازی فعال شهروندان، نه‌تنها یافته‌های پیشین را تأیید می‌کند، بلکه با ارائه سازوکارهای اجرایی مشخص، امکان عملیاتی شدن مشارکت مردمی در فرایند قانون‌گذاری را به‌وضوح نشان می‌دهد. سیاست‌گذاری مشارکتی با ایجاد گفت‌وگو و هم‌اندیشی، دقت و مشروعیت این مرحله را ارتقا می‌دهد.

برای تقویت این مراحل، فراهم‌سازی زیرساخت‌های شفافیت، مشورت‌گیری نظام‌مند و درگیرسازی فعال شهروندان ضروری است؛ سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی می‌تواند اطلاعات مربوط به طرح‌ها و لوایح را از ثبت در معاونت قوانین تا بررسی در کمیسیون‌ها و صحن علنی به‌صورت مرحله‌به‌مرحله ارائه کند و سامانه‌ای با کارکرد اولویت‌بندی مسائل عمومی، امکان تعیین اهمیت مسائل از منظر اجتماعی را به شهروندان می‌دهد تا دستورکار مجلس با نیازهای واقعی مردم هماهنگ شود. در سطح عمیق‌تر، درگیرسازی شهروندان از طریق سامانه‌ای ساخت‌یافته در حوزه تقنین، مسائل پیشنهادی را دریافت، پالایش و تحلیل می‌کند و نتایج به خبرگان و نمایندگان ارائه می‌شود تا تصمیم‌گیری‌ها مبتنی بر داده و تحلیل دقیق باشد و مسئولیت این مرحله بر عهده مرکز پژوهش‌های مجلس با پشتیبانی مرکز فناوری اطلاعات است. به‌طورکلی، این سه سطح مشارکت (آگاه‌سازی، مشورت‌گیری و درگیرسازی) با بهره‌گیری از سامانه‌های هوشمند، زمینه شفافیت و پاسخ‌گویی را تقویت کرده و امکان بازطراحی فرایند قانون‌گذاری با ارتقای مشروعیت اجتماعی و کیفیت کارشناسی بالاتر را فراهم می‌کنند و بدین ترتیب پایه‌ای مستحکم برای تحقق پارلمان هوشمند و مردمی در مجلس شورای اسلامی ایجاد می‌کنند.

همچنین براساس نتایج پژوهش حاضر، در مرحله تدوین و شکل‌گیری قوانین، فرایند قانون‌گذاری وارد مرحله‌ای تخصصی‌تر و محدودتر از مرحله شناسایی مسئله می‌شود؛ اما اهمیت مشارکت فعال شهروندان و ذی‌نفعان همچنان پابرجاست. موفقیت در این مرحله مستلزم تلفیق سنجیده میان تخصص، مشارکت و مشروعیت است و می‌توان با طراحی سازوکارهای مشخص، مشارکت مشورتی و درگیرسازی شهروندان و نخبگان را تسهیل کرد. در سطح آگاه‌سازی، علاوه بر نمایش متن طرح‌ها و لوايح، اطلاعات جلسات کمیسیون‌ها، گزارش‌های مرکز پژوهش‌ها، پیشنهادهای نمایندگان و جزئیات رأی‌گیری‌ها نیز باید از طریق سامانه شفافیت مجلس در دسترس عموم قرار گیرد که اجرایی‌سازی آن به مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه با همکاری معاونت قوانین سپرده می‌شود. در سطح مشورت‌گیری، بهره‌گیری از سامانه جمع‌سپاری پیش‌نویس قوانین امکان دریافت نظرات کارشناسان، نمایندگان و شهروندان را فراهم می‌آورد و تحلیل و تجميع این بازخوردها بر عهده مرکز پژوهش‌ها با همکاری مرکز فناوری اطلاعات و معاونت قوانین قرار می‌گیرد. در سطح درگیرسازی، سامانه مشارکت شهروندان در تدوین قوانین امکان ارائه پیش‌نویس‌ها، مشارکت در اصلاح، الحاق یا حذف مواد و اظهار نظر درباره جزئیات قانونی را با سطوح دسترسی مختلف شامل نمایندگان، خبرگان، ذی‌نفعان و عموم شهروندان فراهم می‌کند. این سامانه با پالایش و دسته‌بندی نظرات، آن‌ها را برای ارائه به صحن کمیسیون آماده می‌سازد و راهبری آن نیز توسط مرکز پژوهش‌ها با همکاری معاونت قوانین و مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه انجام می‌شود. بدین‌ترتیب، ادغام این سه سطح مشارکت از آگاه‌سازی تا درگیرسازی در فرایند تدوین و شکل‌گیری قوانین، نه‌تنها کیفیت و دقت متون قانونی را افزایش می‌دهد، بلکه مشروعیت قوانین را تقویت کرده و حس تعلق و اعتماد عمومی به نهاد مجلس را ارتقا می‌بخشد و پایه‌ای مستحکم برای تحقق پارلمان هوشمند و مردمی فراهم می‌آورد. این نتایج با مطالعات نجفی‌رستاقی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۲) و یوسفی و عبدالحسین‌زاده (۱۴۰۱) هم‌سو است که بر مشارکت شهروندان در پیش‌نویس قوانین، انتشار سوابق جلسات پارلمان و اهمیت هماهنگی میان فناوری و فرایند تصمیم‌گیری تأکید کرده‌اند. افزون بر این، پژوهش حاضر با طراحی جزئیات اجرایی سامانه‌ها، شامل تقسیم وظایف بین مراکز پژوهش‌ها، فناوری اطلاعات و معاونت قوانین، گام فراتر نهاده و الگوی عملیاتی مشخصی برای مجلس ارائه کرده است.

براساس نتایج پژوهش حاضر، پس از تصویب و ابلاغ قوانین توسط رئیس مجلس شورای اسلامی و طی مراحل قانونی، مسئولیت اجرای مفاد آن‌ها بر عهده قوه مجریه

است، اما مجلس شورای اسلامی براساس اصول متعدد قانون اساسی و مواد ۲۰۶ تا ۲۳۹ آیین‌نامه داخلی، دارای جایگاه نظارتی بوده و موظف به پایش نحوه اجرای قوانین است. این نظارت شامل ابزارهایی مانند سؤال، تذکر، استيضاح، تحقیق و تفحص، نظارت بر بودجه از طریق دیوان محاسبات و حضور ناظر در شوراها می‌شود و ضرورت ارزشیابی عملکرد و پیامدهای اجرایی قوانین بیش از پیش احساس می‌شود. ارزشیابی فرایندی بنیادی در چرخه خط‌مشی‌گذاری است که بر سنجش اثربخشی قوانین، شناسایی ناکارآمدی‌ها و ارائه بازخورد به نهاد قانون‌گذار تمرکز دارد و کاستی‌های احتمالی در تدوین، تصویب و اجرای قوانین را آشکار می‌سازد. رویکرد نوین ارزشیابی مشارکتی، شهروندان را نه صرفاً ناظر یا منتقد، بلکه ذی‌نفعان فعال در فرایند نظارت و ارزشیابی قرار می‌دهد و از طریق تعامل، گفت‌وگو و بازخورد متقابل میان مردم، کارشناسان و نهادهای حاکمیتی، دقت نتایج، شفافیت و مشروعیت فرایندهای نظارتی را افزایش می‌دهد.

در سطح آگاه‌سازی، سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی باید جزئیات سازوکارهای نظارتی و گزارش‌های مرتبط را منتشر کرده و امکان دسترسی عمومی به داده‌ها را فراهم کند که مسئولیت آن به مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه با همکاری معاونت نظارت سپرده می‌شود. در سطح مشورت‌گیری، بهره‌گیری از نظرات شهروندان از طریق افکارسنجی و داده‌کاوی فضای مجازی اهمیت دارد و تحلیل این بازخوردها به مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی واگذار می‌شود تا نتایج به نمایندگان منتقل شود. در سطح درگیرسازی، نظارت عمومی شهروندان از طریق سامانه نظارت عمومی مجلس شورای اسلامی، با دریافت گزارش‌های مردمی درباره عملکرد نهادهای سازمان‌ها و اجرای قوانین و ثبت شکایات در کمیسیون اصل ۹۰، ممکن می‌شود؛ این سامانه باید قابلیت پالایش، دسته‌بندی و ارائه نتایج قابل استفاده به نمایندگان را داشته باشد و الگوهای موفق بین‌المللی مانند سامانه‌های آمبودزمان می‌توانند در طراحی آن راهگشا باشند. راهبری این سامانه نیز پیشنهاد می‌شود به بخشی مستقل زیرمجموعه کمیسیون اصل ۹۰ با همکاری معاونت نظارت مجلس و مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه سپرده شود تا شفافیت، پاسخ‌گویی و کارایی نظارت بر اجرای قوانین به شکل مؤثر و مشارکتی تقویت شود. این یافته‌ها با مطالعات اخوان نیلچی و همکاران (۱۴۰۳) و اسماعیل‌پور (۱۴۰۲) هم‌راستا است که بر نقش توانمندسازی مردم و تلفیق ظرفیت نخبگان و فناوری‌های نوین در ارتقای کارآمدی و شفافیت مجلس تأکید دارند. همچنین، شبیه به پیشنهاد‌های میرباقری و عبدی (۱۴۰۱) و رویجر و همکاران

(۲۰۲۳)، پژوهش حاضر ضرورت طراحی سامانه‌های نظارت عمومی یکپارچه و بازخورد محور را نشان می‌دهد که قابلیت ثبت، پالایش و ارائه نتایج به نمایندگان را فراهم می‌کند و الگوبرداری از نمونه‌های بین‌المللی مانند سامانه‌های آمبودزمان را توصیه می‌کند و در نهایت، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که در مسیر تقویت مردمی‌سازی و هوشمندسازی مجلس، کارویژه نمایندگی به‌عنوان پل ارتباطی میان مردم و نهاد تقنینی نیازمند بازتعریف و تقویت جدی است. نمایندگان مجلس به‌عنوان وکلای ملت باید نه تنها در فرایند قانون‌گذاری و نظارت نقش‌آفرین باشند، بلکه ارتباط مستمر و مؤثر خود را با بدنه اجتماعی حفظ کرده و پاسخ‌گوی مطالبات حوزه انتخابیه خود باشند. این ارتباط دوسویه، هم در ارتقای شناخت نمایندگان از مسائل عینی جامعه مؤثر است و هم امکان ارزیابی عملکرد آنان را برای موکلانشان فراهم می‌کند، امری که موجب افزایش شفافیت، اعتماد عمومی و مقابله با اطلاعات نادرست یا تخریب‌های سیاسی می‌شود. در سطح آگاه‌سازی، سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی باید با رویکردی جامع، صفحه اختصاصی هر نماینده را به‌عنوان کارنامه‌ای علنی و به روز طراحی کند که شامل حضور و غیاب در جلسات صحن و کمیسیون‌ها، آراء ثبت شده، پیشنهادهای، تذکرات، نطق‌ها، طرح‌ها و استیضاح‌های امضا شده، عضویت و مشارکت در شوراها و مجامع، سفرهای خارجی، عضویت در فراکسیون‌ها و حضور میدانی در حوزه انتخابیه باشد. در سطح مشورت‌گیری، سامانه «ارتباطات مردمی نمایندگان» می‌تواند دفاتر نمایندگان را قادر سازد تا درخواست ملاقات، پیام و پیگیری پاسخ‌ها را از سوی شهروندان دریافت و مدیریت کنند؛ این سامانه توسط مرکز امور دفاتر نمایندگان و مرکز فناوری اطلاعات قوه مقننه راهبری خواهد شد. در سطح درگیرسازی، شهروندان می‌توانند با ثبت مسائل و دغدغه‌های محلی و ملی در همان سامانه، مشارکت مستقیم در شناسایی اولویت‌ها و تقویت مطالبه‌گری هدفمند و مستند از نمایندگان داشته باشند و بدین ترتیب کارکرد نمایندگی تقویت شده و حس مسئولیت‌پذیری نمایندگان در قبال جامعه افزایش یابد. این سه سطح مشارکت با بهره‌گیری از سامانه‌های هوشمند، ضمن شفافیت و پاسخ‌گویی، امکان تعامل دوسویه مؤثر میان نمایندگان و مردم را فراهم کرده و پایه‌ای مستحکم برای تحقق پارلمان مردمی و هوشمند در مجلس شورای اسلامی ایجاد می‌کند. این یافته‌ها با نتایج زمانی و مکارم (۱۴۰۲) و میرباقری و عبدی (۱۴۰۱) هماهنگ است که بر لزوم تعامل مستمر نمایندگان با جامعه و پاسخ‌گویی به ذی‌نفعان تأکید دارند. همچنین استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و سامانه‌های دیجیتال برای ثبت و تحلیل بازخوردها، مطابق با توصیه‌های ترابی و

اقبال (۱۴۰۳) و میکروس و فون لاک (۲۰۲۴)، امکان تصمیم‌گیری مبتنی بر داده و ایجاد پارلمان هوشمند مردمی را فراهم می‌سازد.

به‌طور کلی، نقشه راه ارائه‌شده در این پژوهش نشان می‌دهد که ترکیب سامانه‌های شفافیت، مشارکت دیجیتال و زیرساخت‌های نهادی منسجم می‌تواند مراحل مختلف مشارکت شهروندان در پارلمان را به‌طور مؤثر تقویت کند. از مرحله مسئله‌یابی تا مطالبه‌گری، هر بخش با بهره‌گیری از فناوری و تعامل هدفمند با مردم، نه تنها کیفیت قانون‌گذاری و نظارت را افزایش می‌دهد، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری یک پارلمان هوشمند و مردمی می‌شود. این چهارچوب، الگویی کاربردی و قابل پیاده‌سازی برای ارتقای شفافیت، پاسخ‌گویی و مشارکت در فرایندهای قانونی و نمایندگی فراهم می‌کند. در نهایت، پیشنهادها، سیاستی و راهبردی پژوهش حاضر در قالب ایجاد سامانه‌هایی برای عملیاتی‌سازی این نقشه راه به شکل مرحله‌ای و سلسله‌مراتبی به شرح زیر ارائه می‌شوند:

- نخستین گام در مسیر مردمی‌سازی و هوشمندسازی نظام پارلمانی کشور، ایجاد شفافیت و ارتقای آگاهی عمومی نسبت به فعالیت‌های تقنینی و نظارتی مجلس شورای اسلامی است. در این راستا، راه‌اندازی «سامانه شفافیت مجلس شورای اسلامی» امری ضروری تلقی می‌شود. مطابق با مفاد «قانون شفافیت قوای سه‌گانه، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها»، باید تمامی اطلاعات مرتبط با مشروح مذاکرات صحن علنی، جلسات کمیسیون‌های تخصصی، آرای نمایندگان، سؤالات و تذکرات و گزارش‌های تحقیق و تفحص به‌صورت دقیق و شفاف منتشر شود. این سامانه باید با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین اطلاعات، اطلاعات را به شکلی قابل فهم، دسترس‌پذیر و کاربردی در اختیار عموم شهروندان قرار دهد.

- یکی از اقدامات ضروری در راستای مردمی‌سازی نظام قانون‌گذاری، ایجاد یک مسیر ارتباطی مؤثر و فراگیر میان شهروندان سراسر کشور و مجلس شورای اسلامی است. از این طریق، مردم بتوانند مسائل، مشکلات و مطالبات خود را چه در سطح ملی و چه در حوزه‌های انتخابیه خاص، مستقیماً با نمایندگان در میان بگذارند. در همین راستا، پیشنهاد می‌شود «سامانه مشارکت در مسئله‌یابی» راه‌اندازی شود؛ سامانه‌ای که با گردآوری دیدگاه‌ها و دغدغه‌های عمومی، زمینه شناسایی و ساختاربندی چالش‌های ملی و محلی را فراهم کرده و امکان تدوین اقدامات تقنینی یا نظارتی متناسب با آن‌ها را در اختیار نهاد قانون‌گذار قرار دهد.

- دریافت نظرات مردم، نخبگان و ذی‌نفعان به‌منظور ارتقای کیفیت قانون‌گذاری، از موضوعات کلیدی مورد تأکید در بند ۹ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری است. از همین‌رو، پیشنهاد می‌شود «سامانه مشارکت شهروند در قانون‌گذاری» طراحی و راه‌اندازی شود تا بستری برای جمع‌آوری دیدگاه‌های کارشناسان، متخصصان و گروه‌های مختلف ذی‌نفع فراهم گردد. همچنین ضروری است روند بررسی این نظرات در مجلس شورای اسلامی یا کمیسیون‌های تخصصی آن به‌صورت شفاف و قابل پیگیری برای عموم مشخص شود.

- ارتباط مردم با نمایندگان که در حال حاضر عمدتاً به‌صورت غیررسمی و خودجوش صورت می‌گیرد، یکی از ارکان مهم مردمی‌سازی نظام تقنینی است. این ارتباط می‌تواند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناورانه موجود به‌صورت مؤثر و ساختارمند سامان‌دهی شود. از همین‌رو، پیشنهاد می‌شود «سامانه ارتباط مردمی با نمایندگان (سامن)» طراحی و راه‌اندازی گردد. این سامانه بستر مناسبی برای دریافت، دسته‌بندی و پیگیری مطالبات عمومی از نمایندگان فراهم می‌کند و امکان صدور مکاتبات یا توصیه‌نامه‌ها از سوی نمایندگان را نیز به شیوه‌ای نظام‌مند میسر می‌سازد.

- در حوزه مردمی‌سازی نظارت مجلس شورای اسلامی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های عمومی و نخبگانی کشور ضرورتی انکارناپذیر است. برای تحقق تحولی بنیادین در عرصه نظارت پارلمانی، پیشنهاد می‌شود «سامانه نظارت عمومی یکپارچه مردمی» راه‌اندازی شود. این سامانه با کارویژه‌های متنوع، امکان دریافت نظرات، گزارش‌ها و تحلیل‌های مردمی و تخصصی را درخصوص اجرای قوانین فراهم می‌سازد و می‌تواند به‌عنوان ابزاری کارآمد در تقویت نظارت هوشمند، مشارکتی و اثربخش مجلس ایفای نقش کند.

- هم‌زمان با توسعه سامانه‌های پیشنهادی در پژوهش حاضر، بستری رسانه‌ای و فرهنگی طراحی شود که ضمن معرفی قابلیت‌ها و کارکردهای سامانه‌ها به شهروندان، انگیزه مشارکت فعال را در آنان تقویت کند. این پیوست می‌تواند شامل تولید گزارش‌های رسانه‌ای درباره عملکرد و مزایای سامانه‌ها، ارائه مشوق‌های مشارکت، بهره‌برداری تدریجی و مرحله‌ای همراه با اطلاع‌رسانی عمومی از هر فاز، طراحی رابط‌های کاربری جذاب و دسترس‌پذیر و فراهم‌سازی امکان بازخورددهی و رهگیری پیشنهادها باشد. چنین سازوکاری، مشارکت عمومی را به‌صورت مؤثر و ماندگار در فرایند قانون‌گذاری و نظارت نهادینه خواهد کرد.

References

- Abdolahad, A., Darvishvand, A., Hosseinipour Ardakani, M., Nazemi, H., Raji, M. H., & Bahadori Jahromi, A. (2019). Pathology of the legislative system of the Islamic Republic of Iran (2nd ed.). Monthly Research Reports of the Parliament Research Center, 26(12), 1-70. [in Persian].
- Akbari, I., Abdolhosseinzadeh, M., & Rasouli, M. (2023). Soft governance tools and their role in enhancing the legislative system. Monthly Research Reports of the Parliament Research Center, 32(4), 1-27. [in Persian].
- Akerboom, S. Craig, R. K. (2022). How law structures public participation in environmental decision making: A comparative law approach. *Environmental Policy and Governance*, 32(3), 232-246.
- Akhavan Nili, N., Eyvazi, M. R., & Naderi, M. (2024). Identification and analysis of influential drivers on the future of participatory governance in Iran and its prospective scenarios. *Contemporary Political Essays*, 15(3), 1-29. [in Persian]
- Almulhim, A. I. Yigitcanlar, T. (2025). Understanding Smart Governance of Sustainable Cities: A Review and Multidimensional Framework. *Smart Cities*, 8(4), 1-50.
- Ataabaki, E. S., & Akbari, I. (2024). Smart monitoring approaches and tools; Suggestions for enhancing the supervisory capacities of the Islamic Consultative Assembly (Majlis) (Research Note No. 20577). Monthly Research Reports of the Parliament Research Center, 1(33), 1-24. [in Persian]
- Bernaerts, K. Blanckaert, B. Caluwaerts, D. (2023). Institutional design and polarization. Do consensus democracies fare better in fighting polarization than majoritarian democracies? *Democratization*, 30(2), 153-172.
- Bussu, S. Bua, A. Dean, R. Smith, G. (2022). Introduction: Embedding participatory governance. *Critical Policy Studies*, 16(2), 133-145.
- Bynner, C. Escobar, O. Weakley, S. (2023). Facilitators as culture change workers: advancing public participation and deliberation in local governance. *Local Government Studies*, 49(4), 738-758.
- Cristofari, G. Gerbaudo, p. (2025). Towards an empowered 'Platform State'? Digital Platforms, Infrastructural Power, and the Transformation of State Authority. In Conference on Digital Government Research, Pontifical Catholic University of Rio Grande do Sul, Porto Alegre City, Brazil.
- Dammann, F. Eichenmüller, C. Glasze, G. (2022). Geographies of "digital governmentality": Platform-based governing through adaptive environments. *Digital Geography and Society*, 2022(3), 1-10.
- Esmailpour, T., Nazarian Mofid, M. T., Sheikhi, S., Nodeh Farahani, E., Abdolhosseinzadeh, M., Karimifard, H., Naseri Jozveh, M., & Abdolmaleki, M. (2023). An introduction to popular governance. Monthly Research Reports of the Parliament Research Center, 31(3), 1-23. [in Persian]
- Feeney, M. K. Welch, E. W. (2012). Electronic participation technologies and perceived outcomes for local government managers. *Public Management Review*, 14(6), 815-833.

- Fitsilis, F. Mikros, G. (2024). Crowdsourcing the digital parliament. The Journal of Legislative Studies, 1(1), 1-22.
- Frapporti, M. (2024). The Politics of Platforms. Exploring Platforms' Infrastructural Role and Power. In Capitalism in the Platform Age: Emerging Assemblages of Labour and Welfare in Urban Spaces, 81-95. Cham: Springer International Publishing.
- Gholipour, R., & Mansourzadeh, S. A. (2022). Open policy making. Tehran University Press. [in Persian].
- Haesevoets, T. Roets, A. Steyvers, K. Verschuere, B. Wauters, B. (2024). Towards a multifaceted measure of perceived legitimacy of participatory governance. Governance, 37(3), 711-728.
- Harracá, M. Castelló, I. Gawer, A. (2023). How digital platforms organize immaturity: A sociosymbolic framework of platform power. Business Ethics Quarterly, 33(3), 440-472.
- Hossin, M. A. Du, J. Mu, L. Asante, I. O. (2023). Big data-driven public policy decisions: Transformation toward smart governance. Sage Open, 13(4), 1-19.
- Kaiser, Z. A. (2024). Smart governance for smart cities and nations. Journal of Economy and Technology, 2, 216-234.
- Knill, C. Tosun, J. (2012). Public Policy A New Introduction, Palgrave Macmillan, 2012. T. A. Birkland, "Agenda Setting in Public Policy," in Handbook of Public Policy Analysis Theory, Politics, and Methods, Taylor & Francis, 64-78.
- Lim, S. B. Yigitcanlar, T. (2022). Participatory governance of smart cities: Insights from e-participation of Putrajaya and Petaling Jaya, Malaysia. Smart Cities, 5(1), 71-89.
- Madani, J. (2022). Smart governance: A novel approach in realizing effective citizen participation and cooperation. Rahbord, 31(3), 407-440. [in Persian].
- Magalhães, F. N. (2023). Popular economies in, against, and through the platform. Antipode, 55(2), 527-547.
- Manes-Rossi, F. Brusca, I. Orelli, R. L. Lorson, p. C. Haustein, E. (2023). Features and drivers of citizen participation: Insights from participatory budgeting in three European cities. Public Management Review, 25(2), 201-223.
- Maulana, M. M. Suroso, A. I. Nurhadryani, Y. Seminar, K. B. (2023). The Smart Governance Framework and Enterprise System's Capability for Improving Bio-Business Licensing Services. In Informatics, 10(2), 1-23.
- Meijer, A. J. Curtin, D. Hillebrandt, M. (2012). Open government: connecting vision and voice. International review of administrative sciences, 78(1), 10-29.
- Mikros, G. Von Lucke, J. (2024). Working policy paper1 Strategic integration of artificial intelligence in parliamentary processes. Wroxtton Workshop, 1(1), 1-16.
- Mirabagheri, S., & Abdi, E. (2022). Conceptualization of participatory governance. Monthly Research Reports of the Parliament Research Center, 30(11), 1-24. [in Persian].

- Mirzaeipour, M. M., & Mahmoudi, M. H. (2023). Development of information technologies towards direct democracy. *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 31(4), 1-22. [in Persian]
- Mohammadi Haroni, F., & Abdolhosseinzadeh, M. (2023). Smart policymaking, a novel approach to streamlining the national decision-making and legislative system. *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 31(4), 1-33. [in Persian].
- Najafi Rostami, H., & Abdolhosseinzadeh, M. (2023). Challenges and solutions for realizing smart governance in the country and providing policy recommendations for the Islamic Consultative Assembly (Majlis). *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 31(3), 1-26. [in Persian].
- Oliveira, C. Garcia, A. C. (2019). Citizens' electronic participation: a systematic review of their challenges and how to overcome them. *International Journal of Web Based Communities*, 15(2), 123-150.
- Parenti, C. Noori, N. Janssen, M. (2022). A Smart Governance diffusion model for blockchain as an anti-corruption tool in Smart Cities. *Journal of Smart Cities and Society*, 1(1), 71-92.
- Przebylłowicz, E. Cunha, M. A. (2024). Governing in the digital age: The emergence of dynamic smart urban governance modes. *Government Information Quarterly*, 41(1), 1-14.
- Radadi, M. (2023). Analysis of the concept of hope and its possibilities for generation; with an emphasis on capacities for enhancing public participation in the Islamic Consultative Assembly (Majlis). *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 31(12), 1-26. [in Persian].
- Rasoulzadeh Aghdam, S. Bababei Morad, B. Ghasemzadeh, B. Irani, M. Huovila, A. (2025). Social smart city research: interconnections between participatory governance, data privacy, artificial intelligence and ethical sustainable development. *Frontiers in Sustainable Cities*, 2025(6), 1-15.
- Ruijter, E. Van Twist, A. Haaker, T. Tartarin, T. Schuurman, N. Melenhorst, M. Meijer, A. (2023). Smart governance toolbox: A systematic literature review. *Smart Cities*, 6(2), 878-896.
- Sadeghi, A., Pedram, A. and Fallah Sheykhlar, A. A. (2020). Applying the Intelligence Studies in the Futures Studies in Order to Attain the Intelligence based Strategic Watching Processes. *Rahbord*, 28(4), 5-31.
- Siapera, E. Farries, E. (2025). Platform governance and civil society organisations: Tensions between reform and revolution continuum. *Internet Policy Review*, 14(1), 1-29.
- Sidney, M. S. (2007). Policy Formulation: Design and Tools. in *handbook of Public Policy Analysis*, Tayltor & Francis, 79-88.
- Silva, V. Gellert, R. Zuiderveen Borgesius, F. (2024). The state in the platform economy: a typology of alternative approaches. Available at SSRN.
- Simonofski, A. Fink, J. Burnay, C. (2021). Supporting policy-making with social media and e-participation platforms data: A policy analytics framework," *Government Information Quarterly*, 38(3), 1-17.

- Storozhenko, L. (2023). Digitalization of Public Governance in Conditions of Netocratization of Society: the Legislative Framework of Ukraine. *Copernicus Political and Legal Studies*, 2(1), 30-37.
- Storozhenko, L.H. (2023). Netocratic vector of formation of public administration in the information society. Modernization of the system of public management and administration in Ukraine: the experience of the Republic of Latvia. Riga, Latvia: Baltija Publishing, pp. 99–114.
- Torabi, M. A., & Eghbal, H. (2024). Presenting an AI governance model for state governance in the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Contemporary Iranian Governmental Studies*, 10(4), 11-42. [in Persian].
- Törnberg, p. (2023). How platforms govern: Social regulation in digital capitalism. *Big Data & Society*, 10(1), 1-13.
- Uysal, K. (2023). Digital labour platforms and neoliberal governmentality: the case of platform workers in Turkey. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 43(1/2), 142-155.
- Wirzburger, A. (2025). Platforms and the governmentality of political consumerism: A critical analysis of review bombing and de/politicization on Steam. *Platforms & Society*, 2025(2), 1-16.
- Yousefi, A., & Abdolhosseinzadeh, M. (2022). A model for the realization and implementation of an open parliament based on the Parliamentary Transparency Declaration. *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 30(9), 1-40. [in Persian].
- Zamani, S., & Ruhollah, M. (2023). A comparative study of public participation methods in the legislative process and suggestions for the Islamic Consultative Assembly (Majlis). *Monthly Research Reports of the Parliament Research Center*, 31(4), 1-33. [in Persian].